

Nr 272.

Av herrar **Jacobson** och **Mäler**, *angående utredning om de norrländska ägostyckningsinnehavarnas levnadsförhållanden och försörjningsbetingelser.*

Sedan gammalt har Norrlandslänens befolkning i huvudsak haft sin utkomst av jordbruket och dess binäringar. Att detta kunnat ske beror bland annat därpå att Norrlandsjordbrukare i äldre tider hade tillgång till skogen både för virkesfångst, för nyodling, för bete, för jakt och fiske o. s. v. Ehuru numera väsentliga förändringar i levnadsbetingelserna inträtt, är jordbruket i de norrländska skogsbygderna alltjämt beroende av skogen i hög grad. Under 1800-talet inträffade sådana förändringar, som berövat och alltjämt beröva de norrländska jordbrukarna detta erforderliga stöd av skogen. Bruksrörelsen och den tidigare sågverkshanteringen vållade därvid mindre avbräck, än vad som inträffade, då sågverksindustrien under senare delen av förra seklet fick sitt stora genombrott.

Till detta genombrott bidrogo många faktorer, främst upphävande av tidigare restriktioner beträffande sågning samt avskaffande av exporttullarna på trävaror. Genom maskinkraftens tagande i bruk för sågningsarbetet samt genom kommunikationernas utveckling (flottlederna inom landet, ångfartygen på haven) med därav följande lättnader både för virkesanskaffningen och för virkesexporten utvecklades denna näringsgren till en på export inriktad stor, som behöll sin ställning i huvudsak oförändrad fram till sekelskiftet. Det var under denna utveckling, i och för sig gagnelig, som det norrländska jordbruket tilfogades skador, som varit ytterst menliga och alltjämt äro bestående. Trävarubolagen funno snart, att de till bondejordbruken hörande skogarna skulle bli den värdefullaste råvarukällan, och inriktade sig därför på att förvärva sådana i så stor utsträckning som möjligt. Mötte det motstånd från skogarnas ägare, funno bolagen ofta i förutvarande bönder villiga redskap att övertyga de tveksamma. Hur det gick till vid många av dessa köp, och de metoder, som kommo till användning därvid, är ett av de mörkaste bladen i Norrlands historia.

Vid sågverksindustriens ovan nämnda genombrott i de norrländska länen under senare hälften av adertonhundratalet var dess råvaruförsörjning förnämligast baserad på till de gamla bruken upplåtna rekognitionshemman eller på temporärt förvärvade avverkningsrätter till enskilda skogar. Med hanteringens utveckling, och därmed följande konkurrens om råvarutillgångarna, uppkom för de olika träindustriföretagen behov att med äganderätt förvärva erforderliga skogsmarker för en tillräcklig och kontinuerlig för-

sörjning av sågverkens och efterhand massafabrikernas virkesbehov. Då de väsentligaste delarna av Norrlands skogar — utom vad som låg i brukens och i kronans hand — genom den då nyss genomförda avvittringen var knuten till jordbrukshemmanen, kommo skogsförvärven att huvudsakligen ske genom köp av dylika hemman.

Trävarubolagens förvärv av norrländska jordbrukshemman tog också under de sista årtiondena av adertonhundratalet en sådan omfattning, att därur uppstod en betydande social fråga, som blev föremål för statsmakternas mångåriga och starka intresse. Vådan av bolagens hemmansförvärv framhölls i riksdagen redan 1892 och efterhand resulterade kraven i att en särskild kommission — Norrlandskommissionen — tillsattes för att undersöka problemets art och framlägga förslag till hindrande av den påbörjade utvecklingen. Denna kommission beräknade att redan vid sekelskiftet omkring 12 000 förut självständiga bondejordbruk blivit förvärvade av trävarubolagen. Den lagstiftning till förhindrande av fortsatta hemmansköp, som kommissionen föreslog, blev verklighet först flera år senare, varför ytterligare ett stort antal jordbrukshemman torde ha övergått i trävarubolagens ägo även efter sekelskiftet.

Avsikten med dessa förvärv var, såsom ligger i sakens natur, uteslutande att skaffa råvara till trävaruindustrien och givetvis icke att driva jordbruksrörelse. Det var tvärtom i flertalet fall ett ekonomiskt intresse för hemmansköparna, att snarast möjligt göra sig av med jordbruksmarken på dessa hemman. För att kunna försälja dessa inägojordar var det nödvändigt att från stamhemmanen avstycka dessa. Då gällande jorddelningslag lade icke heller hinder i vägen härför. Trävarubolagen läto därför genom lantmäteriförrättningar verkställa dessa avstyckningar, vilka fingo ökad fart under åren efter Norrlandskommissionens tillkomst. De nya ägarna till hemmanen räknade mycket riktigt med att kommissionens förslag skulle gå ut på förbud även mot avstyckningar av endast inägojorden från hemmanen. Kommissionen föreslog också ett provisoriskt förbud mot dylika ägostyckningar samt framlade vid 1905 års riksdag förslag till lag om dylikt förbud och lagen trädde i kraft från ingången av 1906.

Vid den tidpunkten hade emellertid ägostyckningarna skett i sådan utsträckning att den ojämförligt största delen av de av bolagen förvärvade jordbrukshemmanen redan voro styckade, varför lagen i verkligheten fick ringa effekt, och de sociala olägenheter, som styckningarna väntats medföra, ha inträtt och gjort sig gällande ända in till våra dagar, då de med större styrka än tillförne göra sig påmint. Dessa olägenheter bestå däruti, att de avstyckade inägofastigheterna äro otillräckliga för försörjning av en brukare, då till fastigheten som regel icke hör förblivande rätt till husbehovsvirke, vedbrand och mulbete, ej heller till tillskottsjord för nyodling. Så länge trävarubolagen hade dessa fastigheter i sin ägo och utarrenderade dem till

brukarna, voro bolagen till nöds, bland annat med hänsyn till den norrländska arrendelagen, förpliktade att sörja för brukarens behov av virke, ved och bete, samt även att sörja för byggnadernas försvarliga underhåll.

Dessa inägofastigheter blevo sålunda en ekonomisk börda för bolagen, vilka därav föranleddes att söka försälja dem, oftast till förutvarande arrendatorn, vilken därtill ofta var den ursprunglige ägaren eller dennes avkomling. Dessa inägo försäljningar, vilka pågått från tiden strax före sekelskiftet och intill nuvarande tid, ha vållat många allvarliga olägenheter, för vilka här skall redogöras. Vid den första mera betydande omgången i dessa försäljningar — vilka ägde rum vid tiden före och efter sekelskiftet — tillförsäkrades som regel köparna ett femtioårigt servitut till rätt till husbehovsvirke, vedbrand och mulbete. Dessa servitut börja nu utlöpa och inom de närmaste åren kommer ett stort antal att utlöpa. En mängd ägostyckningsinnehavare se nu med oro och bekymmer fram mot den dag, då servitutsrätten utlöper, och de stå utan möjlighet att få bränsle, bete eller husbehovsvirke för sina gårdar, vilket i verkligheten skulle innebära att de förlorade möjligheten att bo kvar och försörja sig på sina gårdar. Till den grupp av ägostyckningsinnehavare, som först under senare tid förvärvat fastigheterna, återkomma vi här nedan.

Att driva ett jordbruk i Norrland, åtminstone i dess inland, utan tillgång till husbehovsskog är ekonomiskt ogörligt. Med tanke härpå kan det synas förvånansvärt att så många människor ändå förvärvat sig dylika jordbruk med obefintlig eller tidsbegränsad virkesförsörjning. Förklaringen är dock ganska enkel. Trävarubolagen ställde i många fall arrendatorn på dessa gårdar inför valet mellan att köpa den avstyckade jorden eller också avflytta från gården. Då gården var deras för tillfället enda säkra förvärvskälla och dessutom många gånger var deras fäders torva, så får villigheten att köpa sin förklaring. Det har givetvis hänt och händer alltjämt att arbetare, som önskat skaffa sig ett eget hem, passat tillfället, då något bättre icke erbjudits, och man ofta underskattat svårigheten med ved och bete, och man till en oviss framtid undanskjutit bekymren för byggnadernas underhåll. I många fall ägde ägostyckning och återköp av inägorna rum i sammanhang med själva hemmansförsäljningen. I sådana fall var det givetvis en lätt sak för köparen av skogsfastigheten att ordna villkoren för ägostyckningsöverlåtelsen efter sin önskan, det vill säga låta den förutvarande bonden behålla inägojorden med så liten skogstillgång som möjligt.

Alla dessa ägostyckningsinnehavare på några undantag när befinna sig i ytterst små och brydsamma ekonomiska omständigheter. De äro i många fall att hänföra till de sämst ställda bland den norrländska befolkningen. Om en utsänd reporter från en huvudstadstidning kommer till ett norrländskt skogsbygdshem och finner tillståndet motsvara storstadens slum, vågar man nästan gissa, att det gäller innehavaren av ett ägostyckningshemman. Om

man utgår från att åtminstone femtontusen förutvarande norrländska bondejordbruk på ovan antydda sätt förvärvats av trävarubolag, att på flertalet av dessa hemman omtalade avstyckning ägt rum, och att numera flertalet avstyckningar äro försålda till förutvarande arrendatorer eller andra, och om man slutligen räknar med att barnrikedomen i dessa kretsar är betydande, vågar man uppskatta antalet människor, som äro beroende av dessa förhållanden, till bortåt etthundratusen. Enbart inom Vilhelmina socken i Västerbottens län finnes ungefär tvåhundra dylika ägostyckningsinnehavare, vilket motsvarar en folkmängd av åtminstone 1 000. För en mycket betydande del av dessa ägostyckningsinnehavare utgår den ovan anförda servitutsrätten till virke, ved och bete inom de allra närmaste åren. För deras vidkommande äro snara åtgärder av nöden. Men även för många, som senare förvärvat dylika ägostyckningar, äro bekymren överhängande och statligt ingripande påkallat för att lätta deras betryck och öka deras försörjningsmöjligheter.

Inom andra delar av Norrland har försäljningen av dessa före 1905 års lag avstyckade fastighetsbildningar av de skogsägande bolagen bibehållits ända in till våra dagar, medan numera försäljningar i avsevärd utsträckning äga rum. Angelägenheten av att nu avhända sig dessa fastigheter har för bolagen uppkommit därigenom, att de tidigare uppförda bostäderna och ekonomibyggnaderna närmat sig förfallet. För att komma ifrån underhållsskyldigheten enligt vanhävdslagen försäljas nu dessa fastigheter till ett relativt lågt pris, varjämte säljarna i många fall underlätta köpet med ett kort lån. Så snart dessa lån utlöpa, hänvisas köparna att hos egnahemsnämnderna skaffa nya lån, icke blott för att gälda det för köpet upptagna lånet utan fastmer för att kunna sätta åbyggnaderna i stånd. Många av dessa fall äro av den beskaffenheten, att om ärendet komme till egnahemsnämnderna innan köpet avslutats skulle nämnden avstyrka förvärvet och vägra lån. När nämnderna få hand om fallen äro köpen redan fullbordade, och nämnderna nödgas av rent humanitära skäl bevilja lån, eller i lindrigaste fall ge största möjliga bostadsförbättringsbidrag. Den av de föregående ägarna försummade byggnads- och underhållsskyldigheten övervältras härigenom på det allmänna. Då de sålunda avstyckade och försålda fastigheterna som regel äro otillräckliga att bilda ett familjejordbruk är ägaren — utom att vedbrand, husbehovsvirke och mulbete äro beroende av skogsägarens välvilja — för sin försörjning hänvisad att icke som någon rätt utan som en nåd få tillgång till skogsarbete på den omgivande skogsmarken. Genom försäljningen har bolaget sålunda icke blott undgått underhållsskyldigheten beträffande fastigheten, utan också befriat sig från de förpliktelser gentemot brukaren av dessa gårdar, som arrendelagen och vanhävdslagen ålagt honom.

Här föreligger ett oavvisligt behov av statsmakternas ingrepp om icke ägostyckningsinnehavarnas svårigheter skola bli ett ännu större bekymmer än arrendatorernas på sin tid var. I det outhärliga skicket vari frågan för när-

varande föreligger är det icke görligt att detaljerat ange vari dessa ingripanden skola bestå. Vad som emellertid synes möjligt och påkallat äro först och främst sådana åtgärder, som trygga de äldre ägostyckningsinnehavarnas nu snart utlöpande rätt till husbehovsvirke, vedbrand och mulbete. En tvångsvis genomförd provisorisk förlängning av servituten synes böra övervägas. Vidare synes genom särskild lagstiftning böra läggas hinder i vägen — exempelvis genom ändringar i lagen om lagfart för fortsatt försäljning av dylika ägostyckade fastigheter i alla de fall, där den till försäljning föreslagna fastigheten icke anses bilda en för norrländska förhållanden för bränsle, bete och husbehovsvirke nöjaktigt försörjd fastighet, vartill även böra knytas vissa anspråk ifråga om lägenhetsinnehavarens möjligheter till försörjning över huvudtaget. Slutligen synes expropriationslagstiftningen kunna ändras — genom en väsentlig utvidgning av egnahemsutredningens förslag — så att förvärv av erforderlig tillskottsjord för nyodling och betesanläggningar även för behöflig stödskog utan svårigheter kan åstadkommas för sådana ägostyckningsfastigheter som äro ofullständiga jordbruk men rimligen kunna förutsättas bli bäriga familje- eller stödjordbruk.

Med stöd av det anförda få vi hemställa,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om skyndsamt utredning rörande de norrländska ägostyckningsinnehavarnas levnadsförhållanden och försörjningsbetingelser och att förslag till förbättring av dessa betingelser — avseende i första hand betryggande tillgång till husbehovsvirke, vedbrand och mulbete — så snart ske kan föreläggas riksdagen.

Uddo R. Jacobson.

Karl Mäler.
